

HUMANIST

Humanist **Erik** **Raseforviklinger. Eller: «Finnes egentlig**
Tunstad **bikkja mi?»**
Bikkja mi er en pen blanding av ridgeback, rottweiler, amerikansk bulldog og dogo canario
- betyr dette at ingen av disse hunderasene eksisterer?

Begrepet «rase» får folk til å se rødt – ikke helt uten grunn. Verdenshistoriens største overgrep er begått i dets navn. Men betyr dette – eller motstanden mot å bruke ordet – at raser ikke eksisterer?

Foto: Wikimedia Commons

Vi gjenkjenner og snakker fremdeles om forskjeller på folk. Vi gjør det bare litt mer spiselig ved å bedrive ordmagi: Vi har erstattet «rase» med etnisitet, avstamning, egenart, eget kjøtt og blod eller genealogi. Etablert biologi har gått inn på ordmagikernes side. Raser har ingen biologisk funksjon, får vi høre – de finnes egentlig ikke. Så derfor skal ordet ikke brukes.

Er det fordi «rase» angivelig ikke har en biologisk funksjon vi ikke skal bruke det? Eller er det fordi rasebegrepet er blitt brukt som unnskyldning for å gjøre grusomheter? Og at biologien dermed her brukes som politisk redskap?

Eller, mer til beinet: Finnes det forskjeller på folk, som kan betegnes med ett ord – bruk gjerne et annet ord enn rase, hvis det føles bedre – finnes det genetiske variasjoner i klodens enorme populasjon på mer enn sju milliarder mennesker?

Hvis svaret er ja – og det er det – skal vi da late som om disse forskjellene ikke er der?

Svaret er nei.

Opprinnelse er viktig. For folks selvfølelse, selvspekt, hjemhørighet og følelse av egenart. De fleste mennesker er stolte av å være de de er.

Det vi derimot ikke skal gjøre, er å trekke politiske eller andre slutninger på grunnlag av folks opprinnelse. Vi skal rett og slett lære å oppføre oss.

Ideer som må dø?

This Idea Must Die fra 2016 er en bok der et stort utvalg akademikere skriver om ulike ideer de ikke liker. Antropologen Nina Jablonski valgte seg rasebegrepet som kandidat for umiddelbar eksekusjon. Vi kan med letthet klare oss uten det, skriver hun, for det har alltid vært vagt og vanskelig å få grep på. Derfor har da også ordet «rase» vært brukt på ulike måter opp gjennom historien. Tidlige systematikere som Linné og Buffon brukte det for eksempel til å beskrive geografiske grupperinger som så ulike ut.

Humanist

Hvilket rimer med et eldgammelt leksikon jeg har arvet fra noen generasjoner før meg. Det inneholder nydelige fargeplanser – blant annet av hunderaser, dueraser og menneskeraser. Det slo meg allerede da jeg bladde i det som barn at forfatteren rotet med begrepene – her sto cheyenner og apacher oppført som ulike raser. Vi snakker om indianerstammer, dog med noe ulik klesdrakt og frisyre.

Jablonski går videre med å fortelle at filosofene David Hume og Immanuel Kant ga uttrykk for rasistiske holdninger, at Kant var den første som definerte en geografisk gruppering av mennesker som en rase og at begrepet slo rot fordi Kant ble regnet som en så stor filosof.

Fører Kants rasisme til at raser ikke eksisterer? Og fører det faktum at et begrep er «vagt og vanskelig å få grep på» til at det fenomen begrepet forsøker å beskrive, ikke eksisterer?

IQ

Jablonskis observasjoner er delvis korrekte. Vi *har* hatt dårlig grep på hva vi egentlig snakker om. Og mange påståtte «raseforskjeller» har ved nærmere ettersyn vist seg å kunne reduseres til historiske og sosiale forskjeller. Intelligens er et godt eksempel:

Psykologiprofessoren Richard Nisbett dokumenterer i boka *Intelligence and How to Get it* (2009) at svarte amerikanere har gjennomsnittlig lavere IQ enn hvite.

I gjennomsnitt har de også lavere sosioøkonomisk status. Vi vet også at lav sosioøkonomisk status henger sammen med lavere IQ. Er det da sosioøkonomisk status som er forklaringen?

Overraskende nok vet vi også at svarte amerikanere ligger under sine hvite naboer i IQ – på alle sosioøkonomiske nivåer. Fattige svarte har lavere IQ enn fattige hvite. Middelklasse-svarte har lavere IQ enn middelklasse-hvite. Og så videre.

Altså må vi lete etter flere forklaringer enn sosioøkonomisk klasse.

Hjernestørrelse

Noen ser på hjernestørrelsen. Mye tyder på at størrelsen korrelerer med intelligensen (korrelasjonen kan være så høy som 0,40). Det finnes også bevis på at svarte i gjennomsnitt har mindre hjerne enn hvite.

Korrelasjonen viser imidlertid ingen kausal sammenheng. Hvis store hjerner er klokere, burde vi sett forskjeller på IQ mellom søsken med ulik hjernestørrelse. De som tilfeldigvis ble født med den største, burde utkonkurrere sine søsken. Men slike sammenhenger finner vi ikke.

Hvis det finnes en en-til-en-sammenheng mellom hjernens størrelse og din intelligens, er denne virkningen altså så liten, at den oppveies av andre forskjeller – selv mellom søsken.

I tillegg vet vi at kvinner har mindre hjerner enn menn – forskjellen er mye større enn den vi finner mellom svarte og hvite. Likevel scorer kvinner og menn i gjennomsnitt likt, innen samme sosioøkonomiske klasse.

De fleste har vel også fått med seg at Albert Einsteins hjerne veide mindre enn det svarte gjennomsnittet – bare 1230 gram?

Forskjellenes bortfall

En av måtene å teste svart mot hvit intelligens på, er å undersøke IQ hos svarte barn, adoptert inn i hvite familier. IQen deres stiger etter adopsjonen.

Da gjenstår å spørre om hva i hverdagslivet som gjør at det er bedre for IQen din at du lever i en hvit enn i en svart familie?

Svarte har lavere sosioøkonomisk status, lavere inntekt, mindre formue, stor prosent enslige mødre (72 prosent for svarte, 24 prosent for hvite) - og følgelig et fattigere intellektuelt oppvekstmiljø, med mindre samtale, mindre ordforråd, mindre bøker, mindre lesing og så videre - om ikke annet, så fordi to foreldre vil ha mer å bidra med, enn bare en.

En annen viktig hindring er ren diskriminering - at jobbene lettere går til hvite enn til svarte søkere.

Dermed faller argumentet om den ene rasens intelligens i forhold til den andre. Hvilket ikke betyr at det ikke *kan* være forskjeller - de er bare så små at vi ikke trenger å regne med dem - de blir visket ut av vår kultur.

Essensialisme

Jablonski går imidlertid lenger, og synes å mene at ingen ulikheter mellom folk er av biologisk opprinnelse - vi får håpe hun ikke inkluderer hudfarge i denne lista - og avslutter med å sitere sosiologen Catherine Bliss i at «rase i dag er et trossystem som produserer sammenhenger i våre oppfatninger og handlinger i et gitt sosialt og historisk øyeblikk». Hvilket hun antagelig har rett i.

Jablonski etterfølges av Richard Dawkins, og også han har meninger om rasebegrepet. Han angriper det ved å si at det er et eksempel på essensialistisk tenkning - Det er altså essensialismen han egentlig er ute etter, oppfatningen om at en ting i naturen enten er det ene eller det andre. At naturen pent kan ordnes i adskilte bokser, uten mellomformer.

Dette er et svært godt argument - mot rasisme, men ikke mot eksistensen av raser. Jeg støtter Dawkins helt ut i hans kamp mot essensialisme - det var denne forestillingen om at ulike folk - raser - *er* slik eller slik, som gjorde det mulig å diskriminere representanter for én rase til fordel for en annen. Antropologene lette helt fram til moderne tid etter «type-eksemplarer» av den ene eller andre rasen, ut fra en utdatert vitenskapelig forestilling om at arter og raser er isolerte, idealiserte fenomener. At det finnes en idealhund, for eksempel, hvorfra alle andre kjøtere avviker i ulik grad.

Glidende overganger

Lærte vi én ting av Darwin, så er det at biologien kjennetegnes av glidende overganger. Joda, arten er reprodusert adskilt - den er et ekte fenomen i naturen. En hund kan ikke få valper med en katt. Men arten er bare isolert her og nå - den kan forandre seg over tid. En hund vil aldri kunne formere seg med en katt, uansett hvor mye den forsøker. Men med fem hundre millioner bikkjer på jorda, er det mulig at noen av dem allerede er såpass isolert fra resten av arten, at denne isolerte populasjonen en dag kan ende opp som en ny art.

Altså: Arter varierer. Det finnes ingen idealiserte - typiske - representanter, bare variasjoner over et tema.

Gjelder dette for arter, gjelder det enda mer for raser - som jo er i stand til å pare seg med

Humanist **Erik Tunstad** **Raseforviklinger. Eller: «Finnes egentlig bikkja mi?»**
hverandre. Det vil finnes glidende overganger mellom alle folkeslag – det er ikke mulig å slå fast at representanter for den ene er slik, og representanter for den andre er slik. Variasjonen er for stor. Men det betyr jo ikke at det ikke finnes ulike folkeslag.

Eller at bikkja mi ikke finnes! Eller mer saklig: Jeg vil påstå at rasene ridgeback, rottweiler og så videre finnes – til tross for at bikkja mi er en blanding av dem – og følgelig er en «glidende overgang».

Hei, mamma

Dawkins bruker et eksempel mange har brukt før ham: Intet menneske er noensinne født av en ape.

Det finnes en glidende overgang mellom aper og mennesker – du kunne stilt opp dine formødre på rekke og rad mellom Oslo og Tønsberg, startet med en ape på Rådhusplassen, og endt med din mor på Slottsfjellet. Deretter kunne du spasert langsomt sydoover – sett hver og en i øynene – og sagt: Hei, mamma. Litt rart å si til en ape, kanskje? Etter noen mil er det imidlertid ikke lenger en ape som møter blikket ditt. Men når sluttet apen, og når begynte mennesket? Den du ser på, er jo alltid født av den forrige du møtte.

Altså: Vi føler behov for å presse et individ inn i en bås – men det er vanskelig.

Særlig vanskelig er det hvis du er paleontolog. Paleontologer studerer gamle hodeskaller, og føler behov for å gi dem navn. Er dette en *Australopithecus afarensis* eller *africanus*? Den første dukker opp litt dypere ned i de geologiske lag enn den siste – men er de samme art, eller to arter? Og hvis du finner en hodeskalle som likner litt på begge – hvilken art er det da? Akkurat samme problem som du møtte da du spaserte fra Oslo til Tønsberg.

Artsbegrepet er slik sett en menneskelig konstruksjon – men bare når vi forsøker å presse arter inn i bokser over geologisk tid. På et gitt tidspunkt – enten det handler om en *afarensis* eller *africanus* – er arten god nok: Ingen *Australopithecus*, uansett hva vi kaller den på dette gitte tidspunkt, ville ha kunnet pare seg med, la oss si en sjimpanse eller en giraff – og ei heller med en av sine fjernere forfedre. Men akkurat hvor denne grensen går, er vanskelig å finne ut av. Det spiller uansett ingen rolle – ingen parer seg med sin tipp tipp tipp tipp og så videre.

Ernst Mayrs biologiske artsdefinisjon tar tak i nettopp dette: En art er en samling individer som kan pare seg med hverandre, og får formeringsdyktig avkom.

Slik sett er mennesket en god art – vi kan ikke pare oss og få formeringsdyktig avkom med andre arter.

Meningsfulle forskjeller

Så er spørsmålet: Er det meningsfylt å operere med inndelinger av mennesker, under artsnivået?

Normalt ikke av biologisksystematiske grunner. Det kan imidlertid påvises genetiske ulikheter mellom representanter for ulike «menneskeraser» – men som «alle» biologer påpeker er disse overflatiske, de har neppe eksistert mer enn noen titalls tusen år – og kan fort endre seg igjen. Særlig i en tid med folkevandringer.

Men er dette et poeng?

Dawkins gjør videre et godt poeng ut av at svært få mennesker er av ren rase. (Hvilket vel skulle

Humanist

bety at han mener det finnes noe slikt som en «ren rase»? De aller fleste av oss er noe midt i mellom - de aller fleste afroamerikanere, for eksempel. Likevel blir disse, som alle andre amerikanere, bedt om å krysse av for «rase/etnisitet» i offentlige amerikanske skjemaer. Intet rom for mellomløsninger - du er enten svart eller hvit. Det merkelige er at folk med hovedsakelig hvite forfedre, men med en svart bestemor, har en tendens til å definere seg selv som svarte, bemerk Dawkins deretter.

Essensialismen er, som forklart over, en tankefeil. Men merk også at folk velger å definere seg som svarte - kan det være at de er stolte av det?

Men, som jeg spør over, er det et argument at «rasene» - altså de genetiske forskjellene - er overflatiske og relativt nye?

Hvor stor er fyrstikkesken?

Vel - hvor stor er fyrstikkesken? Hvor gammelt må noe være for å være gammelt? Hvor dypt må en forskjell sitte for at den skal bety noe - eller før vi skal bry oss? Det vi snakker om, «raseforskjeller» - overflatiske og i flux - er signaler naturen utvikler, av en eller annen grunn.

En grunn, som hudfarge - kan være beskyttelse mot sykdom. Vi europeere (og da mener jeg oss hvite, som har bodd her noen tusen år) er lyse i huden fordi vi ikke trenger å være mørke i huden. Folk bosatt nær ekvator utsettes for mye mer sol enn oss, og for å beskytte mot hudkreft har de masse pigmenter i huden. Dette trenger ikke vi, og evolusjonen har spart oss for denne ekstra genetiske utgiften.

Noen har spekulert på om den lyse huden i tillegg er utviklet for å gi oss lettere tilgang på D-vitaminer gjennom det sparsomme sollyset vi av og til mottar. Vårt store inntak av fisk - med oljer og vitaminer - har også vært trukket inn.

Uansett - vi snakker helse.

Hva med Bidil - en hjertemedisin utviklet spesielt for afroamerikanere? Reaksjonene var sterke da den ble introdusert for en ti års tid siden, og rasismebeskyldningene haglet. En egen, skreddersydd hjertemedisin for svarte amerikanere er rasistisk, ble det sagt - rasistisk overfor den gruppen den er designet for å hjelpe.

Vi er i vanskelig farvann.

Noen kjenner kanskje også til seriøse forsøk på å forklare østafrikaneres overlegenhet innen langløp som et resultat av evolusjon og genetikk?

Herr Nordby og jeg

Vi kan fremdeles hevde at dette er så små detaljer at de ikke rettferdiggjør et eget (rase)begrep for å holdes orden på. Ja - det kan man selvsagt.

Tidlig på 1990-tallet introduserte Jared Diamond argumentet som har vært hyppigst brukt i denne debatten: Variasjonen innad i en «rase» kan være større enn forskjellene mellom to «raser». Dermed finnes ikke raser, sa Diamond - og mange med ham.

De har rett på ett nivå: Vi trenger ikke si at det er slik, men det finnes en mulighet for at jeg er genetisk mer ulik min nabo, herr Nordby fra Harestua, enn jeg er for eksempel herr Nuro fra

Mosambik. Det er en mulighet.

Dette skal altså bevise at det ikke egentlig finnes forskjeller på folk. Eller i det minste at rasebegrepet er et ubrukelig redskap for å sortere folk.

Slutningen er heftet med minst én feil: Det er ikke slik vi teller genetisk forskjell. Eller – vi kan gjøre det, selvsagt – men det er en dårlig og lite opplysende/klarleggende måte å telle forskjeller på. Hvis vi leser genomet, base for base, vil det ikke bare ta deg hundre år – du vil også kunne komme til å finne ut at – base for base – er undertegnede veldig lik herr Nuro – og noe mindre lik herr Nordby.

De viktige forskjellene

Men herr Nordby og jeg vil ha en tendens til å være mye likere hverandre i visse regioner. Og dette er i de viktige regionene – de som har utviklet seg nokså nylig, de som styrer de egenskaper som skiller meg fra herr Nuro. Dette er regionene i DNA der evolusjonen er aktiv, som reagerer på ytre forhold, sorteres av seleksjon, adapterer oss til skiftende miljø – og så videre.

Skal du finne forskjellen, for eksempel på en kylling og en mus – holder det ikke å si at begge har indre skjelett – så det er samme dyr. Indre skjelett er en gammel oppfinnelse, felles for alle ryggradsdyr – det gir ingen mening å trekke det inn når vi leter etter hva som egentlig skiller kyllingen fra musa.

Vi må snarere se på nyere, avledete egenskaper. Som for eksempel det åpenbare som skriker oss i øynene – kyllingen har vinger! Fjær! Nebb! Legger egg!

Uvesentlig, nytt og overflatisk, kunne Jared Diamond ha replisert – skjønt antagelig ikke.

Det egentlige folket

Argumentet fra motstanderne av rasebegrepet er altså at vi ikke kan lese en persons «rase» ved å lese denne personens DNA.

Nei – men du kan kikke på vedkommende. Eller spørre ham.

Er det slikt at noe ikke eksisterer, dersom en genetiker ikke kan lese det ut av et genom?

Hvis vi skal være brutalt ærlige mot oss selv, så vet vi at folk ikke er like. Vi ser forskjellige ut, fordi våre forfedre har levd på ulike måter. Vi kommer til å se annerledes ut i fremtiden, fordi våre etterkommere kommer til å leve annerledes enn oss.

Det er lite vi kan gjøre med det – bortsett fra å oppføre oss.

Men hvorfor er dette viktig? Fordi det er åpenbart. Alle definerer seg selv i forhold til en (biologisk ikke rettferdiggjort?) «rase». Jeg er hvit. Jeg er svart. Jeg er ... Uten at jeg kan belegge det vitenskapelig, antar jeg at de fleste – som meg – er fornøyde med å være det de er, og kanskje litt stolte av det? Det er nok ikke uten grunn at når du leser om fjerne stammer – enten de befinner seg dypt i Sør-Amerikas jungel eller på Ny Guinea – finner du snart ut at navnet på stammen deres, oversatt til norsk, er «Det egentlige folket».

Hvorfor er det slik?

Identitetsmarkering

Banalt, dette også. Det handler om identitetsmarkering. Jeg er ikke veldig interessert i fotball, men jeg vet at jeg holder med Lillestrøm. Kompisen min er fanatisk Brann-tilhenger. Dette definerer oss på mer enn én måte. Om ikke annet, i forhold til dem som hater fotball. Vi liker imidlertid samme musikk - og det knytter oss nærmere hverandre - og markerer en enda mer markert avstand til alle andre, de villfarne sjeler som ikke elsker Wovenhand, lungemos og tropiske stinkteger.

Slik har folk alltid vært - vi knytter oss sammen i trygge enheter, finner fellestrekk som gjør at vi liker hverandre - og som definerer oss i forhold til andre. Vi deler fortid, nåtid, fremtid - finner støtte og glede - danner stammer, riker, raser. Som selvsagt kan forandre seg - men som har funksjoner der og da.

Så lenger vi ikke sier noe om hva «mening» betyr, må vi gjerne si at vi må kvitte oss med raseforestillingerne - fordi de ikke gir vitenskaplig mening. Det fremstår imidlertid mest som et argument der du holder vitenskapen som gissel for dine politiske oppfatninger.

Du vil uansett ikke bli kvitt rasebegrepet på denne måten - for folk bruker det, har nytte og glede av det - og alle, selv barn, kan se at det er forskjell på folk.

Det handler som sagt om å kunne oppføre seg.